

Kuinka merkit, koneet ja velka muovaavat meitä?

Maurizio Lazzarato: *Signs and Machines*. Kääntänyt Joshua David Jordan. Los Angeles: Semiotext(e), 2014. 279 s. ISBN 978-1-58435-130-76.

Maurizio Lazzarato:
Velkaantunut ihminen.
Kääntänyt Anna Tuomikoski.
Helsinki: Tutkijaliitto, 2014.
160 s.
ISBN 978-952-5169-99-7.

Maurizio Lazzarato on Italiasta lähtöisin oleva mutta nykyään Ranskassa asuva originelli ja tuoteliias yhteiskuntateoreetikko. Hänen juurensa ovat uusmarxilaisessa operaismo-ryhmässä, jonka muita jäseniä ovat esimerkiksi muassa Michael Hardt, Antonio Negri ja Paulo Virno. Lazzaratolta on ilmestynyt suomeksi sekä *Kapitalismin vallankumoukset* että tässä arvioitava *Velkaantunut ihminen*. Viimeksi mainitun kirjan lisäksi arvioin tässä viime vuonna englanniksi ilmestyneen monografian *Signs and Machines*, joka on kirjoitettu alun perin ranskaksi vuonna 2007 ja jossa kirjoittaja on systematisoinut nykyajan subjektiviteetin kokonaisvaltaiseen hahmottamiseen pyrkivää teoriaansa.

Signs and Machines sisältää Lazzaraton kaksikulotteisen

teorian, jossa yhtäältä merkien ja diskurssien ja toisaalta koneiden ja ei-inhimillisen käytännön avulla pyritään ymmärtämään subjektien eli toimijoiden puheita ja tekoja. Tätä teoriaa tekijä on soveltanut *Velkaantuneessa ihmisessä*, jossa eritellään sitä, mistä puhutaan ja mitä tehdään velkojen ja leikkausten maailmassa.

Lazzarato on nykyajasta aikalaisdiagnoosia hakeva ”sekä-että-mies”, jolle asiat eivät ole ”joko-tai” vaan ”sekä-että”. Hänestä yhteiskuntateoria epäonnistuu, jos se eristää asioita toisistaan. Erityisen vaarallista on pitää taloutta itsenäisenä oliona, joka kehitty omien välttämättömien lakiensa mukaan, kuten liberaalit talousteoreetikot esittävät. Sekä dominoivaa että kriittistä politiikan teoriaa Lazzarato tukistaa puolestaan siitä, että nämä pitävät politiikkaa liian itsenäisenä ja edustuksellisenä. Näin politiikkaa on ensinnäkin vain siellä, missä yhtäällä kansalaisia edustavat valitut poliitikot ja toisaalla talouspolitiikkaa siellä, missä työntekijöitä ja yrittäjiä edustavat työmarkkinajärjestöjen johtajat. Erityistä Lazzarato suomii niitä kriitikoita, jotka uskapismin ideologista kriisiä arvioidessaan pysyttelevät ”logosentrisessä maailmassa”. Näitä ovat etenkin Judith Butler ja Jacques Rancière. Kapitalismin hyväksyvää subjek-

tiviteettia ja dominoivaa ideologiaa ei Lazzaraton mielestä tuoteta yksinomaan logoksen tasolla eli julkituotujen diskurssien, tiedon ja oppien avulla. Kriittinen diskurssianalyysi ei täten hänen mukaan riitä, kun halutaan ymmärtää sitä, kuinka meitä todella muovataan pääoman ja velanantajien tahdon mukaisesti.

Kunnioittaen Félix Guattarin tulkintaa ”pääomasta semiootisenä operaattorina” Lazzarato esittää, että elämme ”subjektiivisessa taloudessa”, jossa pääoma on yhtä aikaa talouden moottori, vallan väline ja merkitysten tuottaja. Tähän liittyen hän näkee subjektiviteetin ja merkitysten tuotannon tapahtuvan kahdella ulottuvuudella. Kirjoittajan mielestä meitä ohjaavat merkitykset kehkeytyvät sekä tiedostetulla ja julkituodulla tasolla (*signifying semiotics*) että tiedostamattomalla ja koneellisella tasolla (*asignifying semiotics*).

Samoin kuin Gilles Deleuze, Félix Guattari ja Michel Foucault, Lazzarato katsoo edustavansa sitä harvalukuista tutkijoiden joukkoa, jotka ovat tuoneet koneet, ei-inhimilliset tekijät ja pakot kriittiseen yhteiskuntateoriaan. Hänen mukaansa sekä dominoivien merkitysten tuottaminen että toimijoiden alistuminen uskapitalismin pakoille tapahtuu

kahdella tasolla. Ensinnäkin se tapahtuu diskursiivisena subjektien tuottamisena, jolloin muun muassa erilaiset median kertomukset luovat vieraantunutta minuutta vaikkapa tasa-arvosta. Toiseksi dominointi tapahtuu koneellisella orjuuttamisella, jolloin esimerkiksi kuluttaja tai sosiaalipalvelujen asiakas on digitaalisten koneiden luoman dokumentaation kontrolloima.

Vastarintakin kehkeytyy kirjoittajan näkemyksen mukaan kaksikulotteisesti. Se ei ole vain kriittiseen tietoon ja vaihtoehtoihin diskursseihin perustuvaa toisinajattelua julkisessa keskustelussa ja politiikassa, vaan myös toisinelämistä, uutta elämellisyyttä ja erilaisia koneita (vrt. vaihtoehtoinen digitaalinen teknologia). Lazzaraton mielestä radikaali, kapitalismin rajat ylittävä muutos on mahdollinen uudenlaisen esteettisen kokemisen, kieltäytymisen ja yhteiskunnallisten kokeilujen avulla.

Mielestäni *Signs and Machines* on kahdessa mielessä erikoinen kriittisen yhteiskuntateorian esitys. Ensinnäkin Lazzarato tuo esiin omat käsitteensä ja tulkintansa ennemmin negatiivisesti kuin positiivisesti. Pitkin koko teosta kirjoittaja kuvailee keskusteluja ja niissä esitettyjä muiden tekemiä tulkintoja, joita hän sitten kritisoi. Lukijan on

rakennettava Lazzaraton oma kanta näiden kriittisten huomausten yhteenvetona.

Toinen erikoisuus on se, että vaikka Lazzarato lähes kaikissa teoksensa luvuissa liikkuu vahvasti teorian tasolla, jokaisessa luvussa on kuitenkin jotain, joka havahdutti minut oivaltamaan, että Lazzarato juuri hankalien teoreettisten käsitteidensä ja käsitepariensä ansiosta ymmärtää olennaisia asioita nykymaailmasta. Teoksen käsitteistön opastama voi ymmärtää vaikkapa sen, miksi aamutelevisiossa on sellainen ohjelmisto kuin on ja miten yksityishenkilön verkkopankki-kontakti liittyy hänet globaalin pääoman teknis-semioottiseen verkostoon.

Toinen tässä puntaroitava teos on Lazzaraton *Velkaantunut ihminen*, joka ilmestyi alun perin ranskaksi vuonna 2011. Tämä esitys on edellistä ajankohtaisempi ja helpommin avautuva. Teos jäsentää sitä, kuinka velka luotonantajan ja velallisen välillä kontrolloi subjekteja. Velka synnyttää syyllisyyttä ja velkavankeudessa elävän yksilön, yrityksen ja valtion, joiden vapaudet ovat vähäiset.

Vaikka *Velkaantunut ihminen* tarkasteleekin laajalti taloutta ja talouspolitiikkaa, se ei ole talouskirja: ”talousviisaiden” terminologiaa on käytetty vähän

ja lukijan kannalta ymmärrettävällä tavalla. Lazzaraton tiivis tutkielma on talouden, politiikan ja kulttuurin nykykriisejä yhtäaikaaisesti käsittelevä aikalaisdiagnoosi. Se on analyysi modernin uudesta vaiheesta eli velkakapitalismista. Se tarjoaa käsitteitä, joiden avulla voi jäsentää niin valtioiden säästöpolitiikkaa, sosiaaliturvan tuottamaa sosiaalista velkaa kuin luotolla elävien ihmisten arkipäivää. Se on analyysi yksilöstä, yrityksestä ja valtiosta, joiden korkein hyve on luottokelpoisuus luotonantajien ja luottoluokittajien silmissä.

Teos jakautuu kolmeen pääluukuun: 1) velka yhteiskunnallisen elämän perustana, 2) velan ja velallisen alkuperä ja 3) velan vaikutusvalta uusliberaalissa yhteiskunnassa. Ensimmäisessä osassa perustellaan se, miksi on syytä puhua velkayhteiskunnasta eikä finanssipääoman ylivallasta. Velka on Lazzaraton mielestä tärkein elämää hallitseva mahti nykyajassa. Ensinnäkin velan määrä sekä yksityisen ihmisen ja yrityksen että valtioiden talouksissa on 2000-luvulla kasvanut dramaattisesti. Velan hegemoniaa ilmentää myös se, että korkotuotot ovat nykytaloudessa arvonmuodostuksen keskeisin lähde. Kirjoittajan tulkinnan mukaan elämme taloudessa, jota ei johda finanssiipiirien ”hurja

joukko”, vaan finanssipääoma on sulautunut kaikkeen pääomaan. Teollisuus-, kauppa- ja rahapääoma muodostavat velan ympärille kietoutuneen ”pyhän kolminaisuuden”, joka ei perustu vain ihmisryhmien vuorovaikutukseen vaan myös digitaalisten koneiden pakkoihin.

Toisessa pääluvussa kirjoittaja tarkastelee velan alkuperää ja aiempia teorioita velasta. Tässä yhteydessä Lazzarato esittelee niitä jättiläisiä, joiden harteilta hän tähyää nykymaailmaa. Hänen keskeiset oppi-isät ovat Friedrich Nietzsche, Karl Marx, Gabriel Tarde, Michel Foucault, Gilles Deleuze ja Félix Guattari. Yhteiskuntateoriassa mestarin merkki on se, että kykenee hyödyntämään omia teoreettisia juuriaan hallitusti siten, että omaksuu esikuvien teorioista osan mutta kieltää osan. Juuri tämän ansiosta Lazzarato kykenee esittämään oman teoriansa velan olemuksesta tukeutuen kriittisesti niinkin erilaisiin ajattelijoihin kuin yllä mainitut. Nietzscheiltä hän on temmannut ajatuksen luotosta talouden ja yhteiskunnan suhteiden perustana, mutta on heittänyt syrjään Nietzschen tulkinnan ihmisen vapaan tahdon ja moraalisen valinnan ylivallasta. Marxilta hän on ottanut teorian kapitalismista yhteiskuntana, jossa taloutta hallitsee tuotanto tuotannon vuoksi ja pääoman

kasvun vaatimus, hyläten kuitenkin Marxin opin siitä, kuinka markkinat kätkevät kyseisen mekanismin. Näin Lazzarato rakensi ei-taloustieteellisen oppinsa velasta, joka on valtasuhde luotonantajan ja velallisen välillä ja joka synnyttää oman velallisen moraalinsa.

Kolmas ja kirjan konkreettisin sekä ajankohtaisin pääluku tarkastelee velan vaikutusvaltaa uusliberaalissa maailmassa. Tässä yhteydessä Lazzarato esittää monia rohkeita väitteitä, joita ei ole pakko uskoa. Ensinnäkin hän väittää, että kansallisvaltioiden poliittinen valta ja itsenäisyys, jota esimerkiksi Suomen eduskunta ilmentää, kutistuvat merkittäväällä tavalla. Parlamenttien tehtäväksi jää vain suunnitella uusia säästöbudjetteja ja toteuttaa kuripolitiikkaa hyvinvointipolitiikan sijaan. Uusi velan tahdittama yhteiskuntapolitiikkaa tunkeutuu myös yksilön elämään uudenlaisena kurinpitopolitiikkana. Sosiaaliset edut muutetaan kansalaisten oikeuksista sopimus pohjaisiksi velkasuhteiksi. Näin syntyy sosiaalinen velka. Työttömän, sairaan ja eläkeläisen on maksettava saadut edut takaisin. Tämä ei tapahdu niinkään rahassa vaan sosiaalisesti siten, että esimerkiksi työttömän tulee pitää yllä toimintakuntoaan ja päivittää osaamistaan. Luottokelpoisuus saa työmarkkinakelpoisuuden

kaavun. Vastikkeellisen sosiaaliturvan tulee myös synnyttää syyllisyyden tuntoa ja kiittolisuuden velkaa.

Toiseksi Lazzaraton analyysin mukaan useimmissa kehittyneissä maissa jo 1980-luvulta alkaen jatkunut tilanne, jossa kotitalouksien tulojen kasvu on ollut mahdollista vain kasvavan velan, eikä esimerkiksi reaali palkkojen nousun myötä kuten sitä ennen, jatkuu tulevaisuudessakin. Näin leikitään tulella: velkaantuneet yksilöt, kotitaloudet ja yritykset velkaantuvat yhä lisää ja konkursien mahdollisuus kasvaa.

Kolmanneksi Lazzaraton tulkinnan mukaan talouden dynaamisen osa on velanotto. Täten luottoasiantuntijat (eivätkä tekniset keksijät ja uuden tiedon tuottajat) ja koko koneellistunut pörssimaailma ovat uuden talouden avaintekijöitä, toisin kuin tietoyhteiskuntateoreetikot ja ”uuden talouden”-teorian puolestapuhujat ovat esittäneet.

Historia ei loppunut 1990-luvulla niin sanotun itäeurooppalaisen sosialismin romahdukseen ja kapitalismin suureen voitokulkuun, kuten F. Fukuyama teoksessaan *Historian loppu* vuonna 1992 esitti. Elämme hän nyt vuonna 2016 edelleen 2007–2008 alkaneen kriisin maailmassa. Tuleeko kasvua

vai tuleeko uusi finanssikriisi? Lazzaraton (2014, 108) teoriasa finanssikriisien seurattessa toisiaan on päädytty pysyvään kriisitilaan, jota tulee kutsua ”katastrofiksi eikä luovaa tuhoa ja kapitalismin kehityskykyisyyttä ilmentäväksi yksittäisiksi kriiseiksi”. Katastrofista ja velkahallinnosta on mahdollista myös päästä irti. Tätä kysymystä Lazzarato on selvittänyt aiempia esityksiään laajemmin viime vuonna ilmestyneessä teoksessaan *Gouverner par la dette*, joka on ilmestynyt myös englanniksi. Ratkaisun avaimena eivät ole kansalliset säästöpolitiikat, vaan finanssikapitalismin ylittävät ”rakennemuutokset”: ennen muuta sekä kieltäytymisen tekemästä työtä nykyehdoin että maksamasta velkoja takaisin.

Ilkka Pirttilä